ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1993 m. balandžio mėn. 17 d. / April 17, 1993

Nr. 73(15)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Postmoderninė ir pototalitarinė era naujajame anglų romane

Dar nespėjome pakankamai aiškiai susigaudyti modernizmo labirintuose, o dabar autoritetingi balsai jau liepia mums pirkti naujus — postmodernizmo, dekonstrukcionizmo — žemėlapius. Tose filosofuojančių kritikų nubrėžtose ir nuspalvintose valdose dar sunkiau atrasti kelią, nes iš po kojų visai pradingsta žemė. Viskas „dekonstruktuojama", išardoma — autorius, tekstas, skaitytojas, kalba, pats gyvenimas. Mums tvirtinama, jog praradome humanizmą, įprastas temas, asmenybes ir pačią tikrovę.

Kaip į tas „autoriaus mirties amžių" skelbiančias teorijas reaguoja patys rašytojai? Bent vienas jų, anglų kritikas ir romanistas Malcolm Bradbury, parodo, kad iš savo laidotuvių autoriai gali pasipelnyti — paneigti literatūros mirtį, pademonstruodami jos gyvybingumą.

Totalitariniai režimai buvo priešiški moderniajam menui ir literatūrai. Tačiau modernistinis judėjimas ir politinis totalitarizmas Europoje buvo palaidoti beveik tuo pačiu metu. Šį ir daugelį mūsų laiko paradoksų Bradbury gvildena savo naujajame romane *Doctor Criminale*. Autorius vaizduoja mūsų laikotarpio intelektualų „keistą flirtą su beprotišku ideologiniu pasauliu", literatūros santykį su politine ir ūkine galybe. Jaunas anglų žurnalistas mėgina išaiškinti garsiojo, mįslingo autoriaus Bazlo Criminale paslaptį. Iš kur jis kilęs — ar iš Lietuvos, kaip tvirtina kai kurie šaltiniai? Ar jis tikrai buvo Ulbricht'o patarėju žmogaus teisių klausimais? Ar Ceaucescu klausėsi jo patarimų dėl architektūros? Ar jis pats parašė savo knygas? Kas apie jį sako teisybę? Kas meluoja?

Tas žurnalistas yra dvigubas pašalietis: kaip anglas postmodernistinėje Europoje ir kaip 18-ojo šimtmečio romanams būdingas naivus jaunikaitis, kurį apšviečia tikrovė. Jam sunku suprasti Bazlo Criminale prieštaravimus, jo kompromisus su totalitariniais režimais ir su savo paties sąžine. Žurnalistas pasipiktina, patyręs, kad didysis filosofas išdavė jauną merginą; kad kompartija jį naudojo kaip kurjerį savo bilijonams perkelti į Vakarų bankus.

Tačiau ilgainiui jaunojo anglo požiūris pakinta. Jis pajunta, kad garsiojo filosofo ir jo draugių gyvenimai daug sudėtingesni, paslaptingesni ir, be abejo, apgaulingesni negu, kad nekaltas jaunikaitis drįso įsivaizduoti. Moralinis pasipiktinimas sušvelnėja, išgirdus, kad Bazlo Criminale „nedarė nieko bloga, išskyrus tuos blogus dalykus, kuriuos reikia daryti, norint išlikti gyvu marksistinėje šalyje". Kaip „chaoso kūdikis", garsusis filosofas rašė chaoso supamas — Rytų europiečiams chaosas esąs „ne teorija, o tikrovė". Ir taip, knygai baigiantis, patiriame, kad „tikras" Bazlo Criminale neegzistuoja. „Tikrovės" iš viso nėra; tėra fikcijos. „Kažin, ar aš, ar bet kas būtumėme sugebėję sumobilizuoti tvirtesnes moralines pajėgas... Ir aš turbūt būčiau viską pasirašęs" — prieina išvados jaunas anglas.

Intelektualinė satyra yra tinkamas atsakas postmodernistinių kritikų bombastiškosioms pretenzijoms. Knygos autorius, kalbėdamas rimtu ir komišku balsu, žaidžia jų terminais, bet neklūpčioja prieš jų idėjas. Suvienytos Europos ir tarptautinės literatūros didžiūnai jam iš dalies komiškos figūros, tarptautinių fundacijų ir konferencijų pasaulėlis viena koja stovi ant grotesko; dideli biudžetai gimdo didelę korupciją.

Centrinė romano figūra, Bazlo Criminale, atrodo, gimęs ne tiek iš moters, kiek iš mūsų šimtmečio reikšmingųjų idėjų. Jame atpažįstame tokių įtakingų, bet morališkai susitepusių asmenybių, kolaborantų su naciais ir komunistais, kaip Martin Heidegger, Georg Lukacs ar Bertolt Brecht, bruožus. Jo sielos gelmės lieka nepaliestos, autorius nesugeba prasiskverbti į Dostojevskio ar Joseph Conrad'o teritoriją.

Malcolm Bradbury patrauklus rašytojas, nes jis tiksliai žino savo ribas. Jaunasis žurnalistas romane kalba ir už patį autorių: „Aišku, aš visad liksiu tolerantiškas, skeptiškas, nuolaidus, pragmatiškas, geraširdis, atviras, vėlyvas liberalas. Todėl man gyvenimas bus spektaklis, bazaras, begalinė medijų estrada, kurioje visos pasaulėžiūros priimtinos. Nebus didelės išminties, bet ir didelio melo".

Literatūra niekad nepasitenkins tokiomis ribomis. Bet ir tokia ribota literatūra turi svarbią paskirtį, kaip rodo Malcolm Bradbury naujasis romanas *Doctor Criminale*.

jž

Smurtu užgesintas žiburys — Ignas Skrupskelis

VIDMANTAS VALIUŠAITIS

„Yra žmonių, apie kuriuos nuotykių ir anekdotų nepapasakosi. Ne dėl to, kad prie jų anekdotai nelimpą. Jų charakteris toks lygus, apvaldytas. Jie mėgsta sistemingai gyvenimą organizuoti — pakopa po pakopos į gyvenimo kalną. Nuotykiai, avantiūros jiem svetimi. Jų galvojimas ir veikimas tiesus, kietas — ką sugalvoję, nesilenkia į šalį ir nesiduoda išmušami; atkakliai ir kietai savo idėjas vykdo, vis pirmyn veržiamiesi, nors ir lėtu žingsniu, be entuziazmo, bet ir be rezignacijos. ...Tos rūšies žmogus, atrodo, buvo Ignas Skrupskelis".

Taip apie savo amžininką ir bičiulį, talentingą žurnalistą, redaktorių ir visuomenininką, ištikimą ir nuoširdų Lietuvos valstybingumo puoselėtoją, 1940 metais likviduotos Lietuvos žurnalistų sąjungos, t.y. mūsų Draugijos pirmtakės, valdybos narį, pagaliau — jautrų ir šviesų žmogų, kadaise rašė Juozas Ambrazevičius-Brazaitis. Šiemet tam asmeniui sukaktų 90 metų, tačiau ne tik jo vardas nėra plačiau žinomas šiandieninei Lietuvos visuomenei, bet nežinoma net jo kapo vieta Sibiro speigynuose. Lygiai, kaip ir jo žuvimo sovietiniame koncentracjos lageryje datą bei aplinkybes gaubia abejonių bei nežinios migla. Esu įsitikinęs, kad bent šia proga Lietuvos žurnalistų pareiga yra iškelti iš užmaršties šį kilnios sielos ir tragiško likimo savo kolegą, kuris dar tik prieš keletą dešimtmečių buvo vienas populiariausių, visuotinai Lietuvoje žinomas mūsų plunksnos brolis.

Bent trumpai noréčiau čia pristatyti svarbiausius Igno Skrupskelio gyvenimo ir veiklos bruožus, viena kita jo straipsnių ištrauka parodyti šio žurnalisto ir piliečio pozicijas, kurios yra reikšmingos ne vien mūsų žurnalistikos istorijai, bet daugeliu atvejų tebėra aktualios ir dabarčiai, kaip šviesus ištikimybės laisvei, demokratijai, žmogaus teisėms ir savo valstybei pavyzdys.

Ignas Skrupskelis gimė 1903 metų spalio mėnesį Šiaulių apskrityje, Melgužės dvare, kur jo tėvas buvo to dvaro darbininkas. Kaip pažymi Juozas Brazaitis, Skrupskelio tėvas, pradėjęs savo turtą „nuo Melgužės dvaro piemenuko botago", vėliau buvo to paties dvaro bernas, dvaro žemės sklypo nuomininkas, ūkelio nuomininkas netoli Kriukų miestelio Kazylų kaime šiaurės Lietuvoje, kol pagaliau ūkelio nuomininkas virto jo savininku, jį išsipirkęs jau Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu ir tik pora metų prieš sovietinę okupaciją pasistatęs geresnes trobeles.

Tokiu pat atkaklumu veržėsi gyveniman ir tėvų viltis — Ignas. Pirmajam pasauliniam karui baigiantis, 1918 metų rudenį jis įstojo į antrą Linkuvos gimnazijos klasę. Vėliau mokėsi Šiaulių gimnazijoje, kurią baigė 1924 metais. Vasaros metu lankė pradžios mokyklos mokytojų kursus, nes neturėjo ir nesitikėjo gauti lėšų studijoms universitete. Mokytojavo Kaišiadorių mokykloje, bet vis dėlto įsirašė į Teisių fakultetą Kauno universitete, kai kada atvykdamas pasiklausyti paskaitų ir gauti įskaitus. Pasitaikius galimybei darbui Kaune, persikėlė į Kauną ir įstojo į Teologijos-filosofijos fakultetą studijuoti germanistiką, jo darbui vadovaujant profesoriui Juozui Eretui. Baigęs Kauno universitetą 1929 metais, kaip gabus studentas, gavo stipendiją ir išvyko į Karaliaučių, o paskui į Vienną gilinti germanistikos studijų. Ruošėsi mokslinei karjerai. Užsienyje studijavo pas žinomą, naujo etnografinio literatūros istorijos metodo vieną iš pradininkų, profesorių Joseph Nadler. Daktaratą įsigijo 1932 metais, parašęs disertaciją apie 18-ojo amžiaus lituanistiką vokiečių kalba — „Lietuviai aštuonioliktojo amžiaus vokiečių literatūroje". Atskira knyga šis veikalas buvo išleistas 1967 metais Lietuvių katalikų mokslo akademijos Romoje, minint dr. Igno Skrupskelio 25 metų mirties sukaktį.

Būtų galėjęs būti mokslininkas. Jo disertacija ir vėlesnės jo publikacijos mokslinėje spaudoje parodė jo mokėjimą ir kantrumą eiti į šaltinius ir jais naudotis, jo nuodugnų teorinį susipažinimą su moderniaisiais literatūros tyrimo metodais, jo sugebėjimą teoriškai įsigytus ir perprastus metodus praktiškai taikyti konkrečių literatūros reiškinių analizei. Tačiau gyvenimas Ignui Skrupskeliui pastojo kelią į mokslinę profesiją. Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas, kuris norėjo jį kviesti akademiniam darbui, buvo nepalankiai traktuojamas tuometinės Lietuvos tautininkų valdomos vyriausybės. Fakulteto likvidavimas kabojo ant plauko, ir Ignas Skrupskelis jau nebegalėjo į jį patekti. Pasinėrė tada į žurnalistiką, kuri mažiau, nei kitos profesijos, buvo priklausoma nuo valstybės vyriausybės. Jam buvo perduotas redaguoti *Židinio* žurnalas, o vėliau Ignas Skrupskelis tapo dienraščio *XX Amžiaus* redaktoriumi.

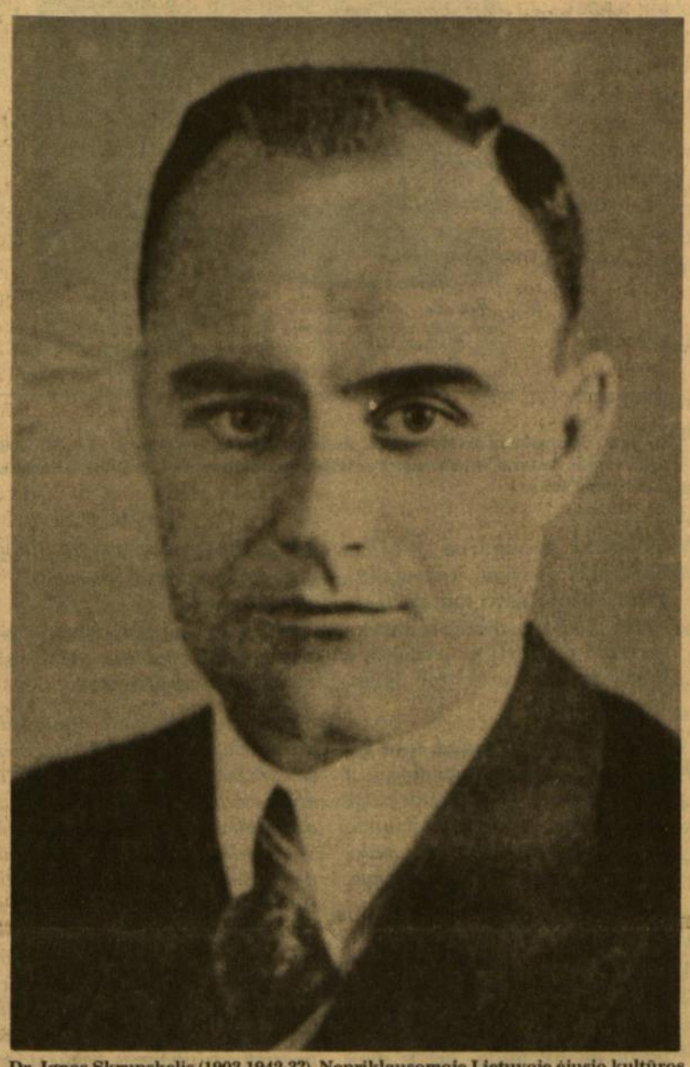

Dr. Ignas Skrupskelis (1903-1942-3?), Nepriklausomoje Lietuvoje ėjusio kultūros žurnalo „Židinys" ir vėliau svarbiausio bei įtakingiausio Lietuvos dienraščio „XX Amžius" redaktorius, 1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, suimtas, kalintas Kauno Sunkiųjų darbų kalėjime, 1941 metų kovo mėnesį „nuteistas" ir ištremtas į Sibirą, kur koncentracijos lageryje žuvo 1942 ar 1943 metais — jo mirties data tiksliai nežinoma. Šiemet sukanka 90 metų nuo jo gimimo ir 50 metų nuo jo mirties.

Skrupskeliui perėmus *Židinio* redagavimą iš jauno filosofo Prano Mantvydo (taip pat žuvusio Sibire), žurnalas pajuto atėjusią naują pajėgą — redaktoriaus dvejopą sugebėjimą: apčiuopti aktualiuosius laikotarpio klausimus ir surasti jų sklaidai bendradarbių iš įvairaus ideologinio nusistatymo žmonių. Anuomet tai nebuvo lengva, nes visuomenė ir tada buvo pasiskirsčiusi į griežtas ideologines sroves, kovingai nusiteikusias viena kitos atžvilgiu. Skrupskelio vadovaujamas žurnalas išsilaikė bendresnėje plotmėje, kartu išlikdamas krikščioniškosios minties menraščiu, bet tiek tolerantiškai nusiteikusiu kitų ideologijų atžvilgiu, kad jame rado vietą visi pozityvaus idealistinio nusiteikimo bendradarbiai, kurie katalikybės atžvilgiu buvo nusistatę bent tolerantiškai. Ši Skrupskelio įvesta platforma sutelkė ir daugiausia skaitytojų, negu visi kiti analogiški to meto žurnalai. „Kiek buvo tolerantingas kitų žmonių ideologijoms ar kitų ideologijų žmonėms", nurodo Juozas Brazaitis, „tiek su žurnalu Skrupskelis nebuvo tolerantingas ar atlaidus negerovėms. Kieno jos bebūtų. Savos ideologijos žmonėms buvo dar griežtesnis. Kai kada buvo dėl to nepasitenkinimo *Židiniu* tų žmonių, kurie manydavo, kad negerovė pridengtina. Skrupskelis buvo vienas iš tų, kurie kėlė, ventiliavo..."

Per Joninių šventę 1936 metais išėjo naujas dienraštis Lietuvoje — *XX Amžius*. Ignas Skrupskelis buvo vienas iš aštuoneto jo iniciatorių ir organizatorių. Redakcinį kolektyvą sudarė: Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), dr. Pranas Dielininkaitis, dr. Jonas Grinius, kun. dr. Stasys Yla, dr. Zenonas Ivinskis, dr. Antanas Maceina ir dr. Ignas Skrupskelis, vėliau prisijungė dar Kazys Bauba. Paeiliui kiekvienas iš kolektyvo narių skyrė vieną dieną redakciniam darbui. Kaip nurodo buvęs vienas iš to laikraščio redaktorių kun. dr. Juozas Prunskis, dienraštyje buvo stengiamasi vadovautis plataus visuomeninio bendradarbiavimo ir gyvo kultūrinių bei socialinių problemų suaktyvinimo principais. Pritardami šitokiai nuostatai, aktyviai dienraštį savo bendradarbiavimu rėmė profesorius Stasys Šalkauskis, profesorius Pranas Kuraitis, profesorius Kazys Pakštas, dr. Juozas Eretas, dr. Leonas Bistras. Buvo telkiama bendradarbiai ir iš kitų srovių. Dienraštis turėjo specialius darbininkų, moterų, vaikų, sporto, knygų, teatro apžvalgų bei kritikos, o taip pat ir humoro („Mirga — Marga") skyrius. Užsienyje savo korespondentus turėjo Rygoje, Berlyne, Romoje, Stockholm'e, London'e, Varšuvoje ir Tallinne'e. Kasdien informacijos iš užsienio buvo per-

(Nukelta į 2 psl.)

* Kalba, pasakyta Lietuvių žurnalistų draugijos metiniame susirinkime Vilniuje šių metų kovo 13 dieną. *Vidmantas Valiušaitis* yra Lietuvių žurnalistų draugijos Centro valdybos vicepirmininkas.

Europos šalių universitetų studentų laikraščių darbuotojai ir redaktoriai 1933 metais Liuksemburge. Paskutinėje eilėje aštuntas iš kairės — dr. Ignas Skrup-

Smurtu užgesintas žiburys — Ignas Skrupskelis

(Atkelta iš 1 psl.)

duodamos telefonu. Pradėjęs 3,000 egzempliorių tiražu, *XX Amžius* buvo pasiekęs tiems laikams aukščiausią Lietuvoje — vidutinį 25,000, o atskirais atvejais net 35-40 tūkstančių egzempliorių tiražą.

Naujasis *XX Amžiaus* dienraščio redatorius buvo kito tipo, negu kun. Juozas Prunskis. Juozo Brazaičio liudijimu, „Juozas Prunskis — entuziastas, optimistas, judrus aukštaitis, puikus aprašinėtojas-reportažininkas, interviu meistras. Organizatorius toks pats. Jis kiekvieną sutiktą mokėjo laikraščiui panaudoti, ir jo entuziastingam, nuoširdžiam kvietimui retas kas galėjo atsisakyti bendradarbiavęs, nepaisant, kokios ideologijos jis bebūtų. Jo paslankumui reiktų priskirti laikraščio gerą informacijos suorganizavimą, kuris greičiausiai buvo pagrindinė priežastis, kad laikraščio tiražas pakilo aukščiau už kitus dienraščius".

Juozą Prunskį pakeitė redaktorius, mažiau paslankus laikraščio informacinei dinamikai, užtat labiau linkęs ir gabus stiprinti dienraščio politinę liniją — politines aktualijas įvertinant greit ir politiškai giliai... […] Tebestovi akyse prie to darbo pats redaktorius — išsivilkęs, užgulęs rašomąją mašinėlę, papirosų dūmuose save skandindamas, prie dienos vedamojo. Rašąs tiesiai mašinėle, be juodraščio, parašyą žodį mažai betaisydamas, parašytus lapus siųsdamas į rinkyklą, kitus dar berašydamas. Matyt, jam minčių eiga buvo iš anksto aiški; ją dėstė ramiai, šaltai, logiškai, žodžio nedailindamas. Lyg jaustų visada, kad neverta jo dailinti, nes dienos skaitytojas to nepastebės ir neįvertins, akim prarijęs mintis ir nesustodamas prie stiliaus grožio. Taip pildavo jis vedamuosius kas antrą trečią dieną, pasivaduodamas vienu kitu kolektyvo nariu". Savo vedamuosius Skrupskelis pasirašinėjo Ig. Petrikonio vardu. Tebūnie leista pacituoti keletą ištraukų iš Igno Skrupskelio vedamųjų *XX Amžiuje*, rašytų lemtingais Lietuvai 1940-aisiais metais, kai kraštas jau buvo mirtinų pavojų akistatoje (Europoje plėtėsi pasaulinis karas, o sovietų kariniai daliniai jau buvo išdėstyti Lietuvos teritorijoje) bei sovietinės okupacijos išvakarėse:

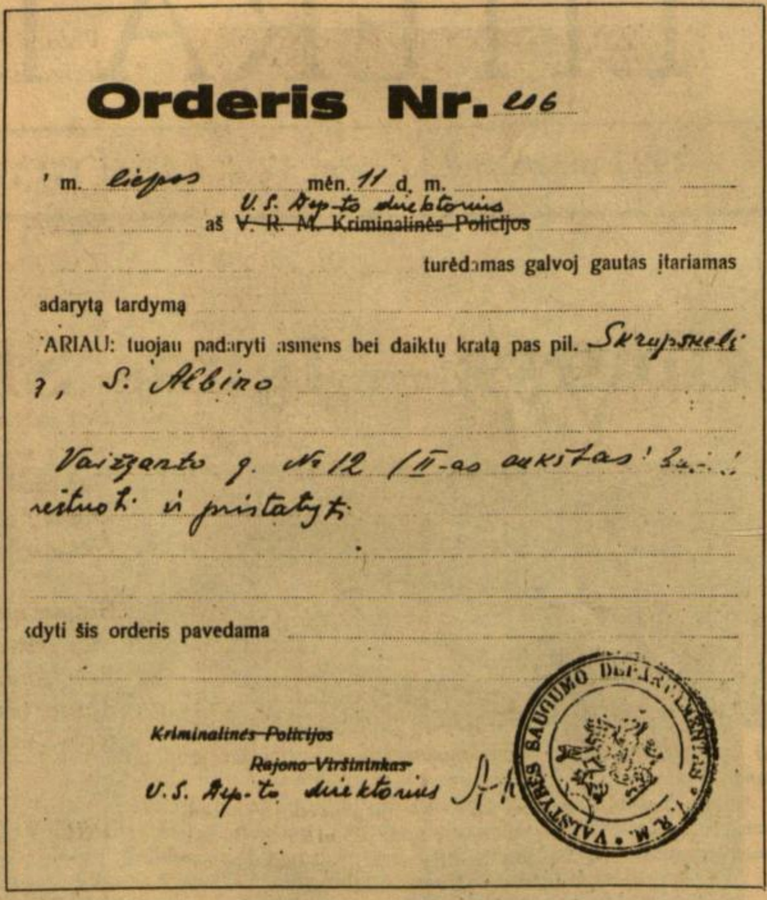
Orderis Nr. 206

m. liepos mėn. 11 d. m.

aš ~~V. R. M. Kriminalinės Policijos~~ V. S. Dep-to direktorius

turėdamas galvoj gautas įtariamas

adarytą tardymą

ĮSAKAU: tuojau padaryti asmens bei daiktų kratą pas pil. Skrupskelį Ig., S. Albino

Vaižganto g. Nr. 12 (II-as aukštas) ... suimti ir pristatyti.

kdyti šis orderis pavedama

~~Kriminalinės Policijos~~ ~~Rajono Viršininkas~~ V. S. Dep-to direktorius

Dr. Igno Skrupskelio arešto orderis, datuotas 1940 m. liepos mėn. 11 d. (Nr. 206), pasirašytas Antano Sniečkaus. (Peršviečiant dokumentą Lietuvoje, prarastas jo kairysis šonas.)

1940 m. balandžio mėn. 5 d. *XX Amžiaus* laidoje, straipsnyje „Tautinė savigarba", Ignas Skrupskelis pažymi, kad nemaža dalis žmonių savo tautoje mato tiktai silpnybes, nesugebėjimą ką geresnio padaryti ar pasiekti, o kitose tautose įžiūri tobulybes. Jis rašo:

Ilgai, per ilgai mums teko gyventi svetimųjų priespaudoje. […] Pasitaiko dar žmonių, kurie patys sirgte serga kažkokia niekinimo manija. Jie jaučia kažkokį malonumą viską, kas yra Lietuvoje, niekinti, net avansu žino, kad bus blogai. Jie, žinoma, tuo dažnai tariasi pasirodą už visus išmintingesni, daugiausia išmaną, bet iš tikrųjų dar nėra priaugę iki to laipsnio, kad suprastų, jog jie tuo pačiu ne tik tautą, bet ir save išniekina […] Tuo, žinoma, mes nenorime pasakyti, kad Lietuvoje nebūtų silpnybių ar kritikuotinų dalykų. Būtų didelė klaida užmerkti akis. Kritika visur ir visuomet ne tik reikalinga, bet ir būtina […] Bet toji kritika vis tiek turi būti surišta su meile savo tautai, su tikėjimu, kad mes galime žengti į priekį, žengėme ir žengsime. Kritika, be to, turi paliesti kaltuosius, bet ji neturi užgauti pačios tautos […]. Tautinės savigarbos stoka yra tokia silpnybė, pro kurią lengviausiai prasiveržia visos svetimos įtakos, kurios pagalba lengviausiai galima tautą dezorganizuoti.

1940 m. balandžio 22 d. vedamajame *XX Amžiuje*, „Kai visi budi", Skrupskelis rašė:

Kasdien vis plaukia naujos žinios. Kariaujančios valstybės viskam pasiruošusios ir visas galimybes numačiusios. Kiekvienas neapdairumas, nenumatymas ar susilpnintas budrumas joms nepaprastai daug gali kaštuoti. Bet ir nekariaujančios neutralios valstybės savo budrumą keleriopai padidino. […] Mes iki šiol panašių priemonių dar nesigriebėm. Tiesa, mūsų santykiai su didžiaisiais kaimynais yra geri ir pagrįsti pasitikėjimu, kokių staigmenų šiuo atveju laukti nėra pagrindo. Tačiau nė mums neprivalu užmiršti, jog vyksta labai atkaklios tautų grumtynės ir kiekviena diena gali atnešti vis daugiau komplikacijų tarptautinėje situacijoje. Mes taip pat neturime užmiršti, kad ir mūsų krašte svetimų valstybių agentų netrūksta. Aišku, kad jiems mūsų krašto gerovė ir ateitis nerūpi; jie turi savo uždavinius ir tikslus, kurie dažniausiai vadinasi visuomenės dezorientacija ir dezorganizacija. O gandų kipšiukas ir pas mus yra toks pat judrus ir apsukrus, kaip ir kiekviename krašte. Tik prisiminkim, kiek per tuos karo mėnesius visokiausių gandų gandelių prisiklausėme. Tiesiog plaukai pasišiaušia. Nėra jokios galimybės jų visų nei supaisyti, nei sukontroliuoti, nei paneigti.

Viena tačiau yra aišku, kad mūsų visuomenei reikia būti nepalyginti atsargesnei ir apdairesnei su visokiomis mūsų kraštą liečiančiomis „naujienomis", ateinančiomis „iš tikrų tikriausių" šaltinių. Mes kartais nė patys nežinome, kaip savo plepumu pasitarnaujame svetimiesiems ir pridarome žalos savos savo kraštui.

Likus tik truputį daugiau nei dviems savaitėms iki sovietinės okupacijos, **1940 m. gegužės 27 d.** vedamajame „Svetimos rankos" *XX Amžiaus* redaktorius taip kalbėjo:

Karas diena iš dienos aštrėja. Tiek naujų valstybių įsitraukė į didįjį mirties šokį. Aiškėja nauji ginklai ir nauji kovos būdai. Senieji sumoderninami ir platesniu mastu pritaikomi. Nebūtinai tik plieno ginklai — dar baisesni moraliniai. Jų tarpe „penktoji kolona" užėmė labai žymią vietą. Su ja suskato kovoti tiek kariaujančios, tiek neutralios valstybės. Mat jos tikslai yra nepaprastai įvairūs, žiūrint, kokia kokios šalies padėtis ir ko tam tikru momentu siekia besirungiančios šalys.

Aišku taip pat, kad „penktoji kolona" yra suorganizuojama ne per vieną dieną. Visur, kur tik ji reiškiasi, turi ji ir ištisą istoriją, kurios detalės tačiau paskęsta tamsoje. […]

Pastaruoju metu ir Lietuvoje galima pastebėti, kaip tos „penktosios kolonos" akys ir ausys vis labiau įsitempia. Dar blogiau, kad tos „penktosios kolonos" pirštai pasiekia labai jautrias ekonominio ir visuomeninio gyvenimo vietas. Niekam ne paslaptis, kad nuo pat Nepriklausomybės pradžios į savo kraštą įsileidome įvairiausio plauko „nepamainomų specialistų", kiti, nežinia, kaip, visiškai atsitiktinai čia pasiliko ir mes patys nebekeliame dėl to klausimo. […] Laikas labai rimtai galvoti veikti, kad bet kokie „nepakeičiamieji", kurių vis dėlto turime, ne tik pasidarytų pakeičiami, bet ir pakeisti. Kai stipresnis priešo ginklas tautą nukariauja, nėra taip baisu, bet kai post factum paaiškėja „penktosios kolonos ranka", tautai belieka tik pačiai save kaltinti ir teisti.

Dr. Igno Skrupskelio tėviškėje prie Kriukų miestelio, Šiaulių apskrityje, šiaurės Lietuvoje:

Viršuje, kairėje: dr. Ignas Skrupskelis (pačiame priekyje) lanko tėvus — nuotraukoje jis matomas kartu su tėvais, seserim ir broliu (studentiška kepuraitė — studentų ateitininkų „Šatrijos" meno draugijos).

Viršuje, dešinėje: dr. Ignas Skrupskelis (kairėje) asistuoja verdant arbatą;

Apačioje, dešinėje: Skrupskelių sodyba Kriukuose 1989 metais, dr. Igno Skrupskelio tėvų namas.

Valstybinio susipratimo ir tautinio sąmoningumo prasme šiandienos žurnalistika ne kiekvienu atveju galėtų varžytis su ano meto įžvalgomis, nepraradusiomis aktualumo ir po penkių dešimtmečių.

Juozas Brazaitis liudija, kad Ignui Skrupskeliui patiko susitikinėti su savo kolegomis žurnalistais tradicinėje Kauno „Konrado" kavinėje, ano meto necenzūruotų žinių biržoje. Tačiau žymiai svarbesni tom žiniom įvertinti ir politinei orientacijai susidaryti jam buvę praplėsti kolektyvo pasišnekėjimai kas sekmadienį, dažniausiai pas profesorių Kazį Pakštą ar pas patį Skrupskelį, prie arbatos ar kavos puoduko. Tuose pasikalbėjimuose buvo įvertinami ne vien dienos įvykiai. Brazaitis juos taip prisimena: „Iš anų susitikimų kaip gyvas tebestovi per vieną pasikalbėjimą tylus, susirūpinęs profesoriaus Pakšto veidas. Tik prieš išsivaikščiojant, jis prašneko keista ir nelaukta tai dienai gaida: ėmė kalbėti apie bolševikus; esą jie užliesią Lietuvą, net ilgam; tam reikia pasiruošti — išgabenti kultūrinių vertybių bent dalį... Konkrečiai minėjo Čiurlionio paveikslus — į Jungtines Amerikos Valstybes. Tam reikia atrinkti ir perkelti į užsienius inteligentų kadrą, kad būtų kas už Lietuvą kovoja ir išeivius tai kovai organizuoja... Pribloškė visus niūriu ateities paveikslu..."

Kai Sovietų karinės armados po ultimatumo sugarmėjo Lietuvon, ir šeimininkauti čia pradėjo Dekanozovas, vos šešiom dienom praėjus nuo okupacijos pradžios, kai Lietuvos pareigūnų lūpomis buvo siekiama pridengti prievartą ir atvirą valstybės naikinimą, Ignas Skrupskelis, nors krašte jau siautė enkavedistai ir cenzoriai, **1940 m. birželio 21 d.** vedamajame „Momentas reikalauja" netiesiogiai įvardijo Lietuvos aneksiją, kviesdamas žmones blaiviai ir atvirai vertinti susidariusią padėtį krašte. Jis rašė:

Mes visi turime žinoti, kad tam tikras Nepriklausomos Lietuvos gyvenimo laikotarpis yra baigtas. Nuo birželio 15 dienos prasidėjo visiškai naujas etapas. […] Jokios iliuzijos, jokios fikcijos čia niekam nieko negali padėti.

(Nukelta į 3 psl.)

Iš dr. Igno Skrupskelio bylos dokumentų:

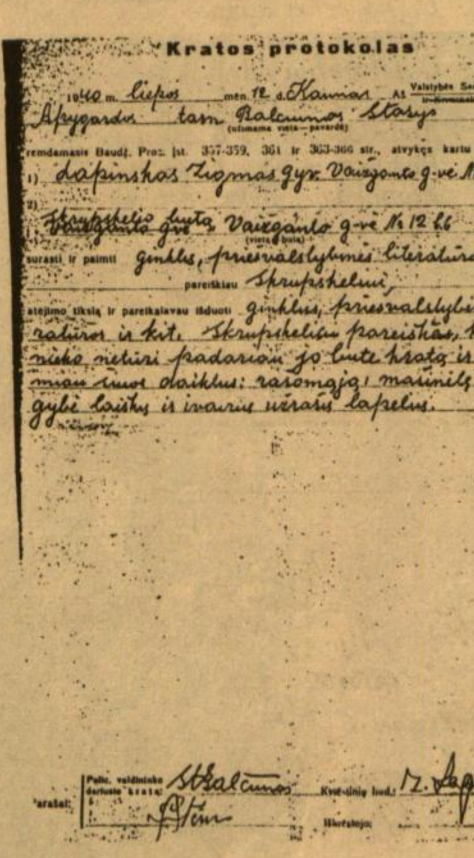
Kratos protokolas

1940 m. liepos mėn. 12 d. Kaunas. Aš Valstybės Saugumo Policijos Apygardos tarn. Balčiūnas Stasys

remdamasis Baudž. Proc. įst. 357-359, 361 ir 363-366 str., atvykęs kartu su kviestiniais 1) Lapinskas Zigmas gyv. Vaižganto g-vė Nr. 12 b. 10

2) Skrupskelio buto Vaižganto g-vė Nr. 12 b. 6

suradau ir paėmiau ginklus, priešvalstybinės literatūros ir kitka pareiškiau Skrupskeliui

atėjimo tikslą ir pareikalavau išduoti ginklus, priešvalstybinę literatūrą ir kit. Skrupskelis pareiškė, kad nieko neturi padariau jo bute kratą ir paėmiau šiuos daiktus: rašomąją mašinėlę ir daugybę laiškų ir įvairių užrašų lapelių.

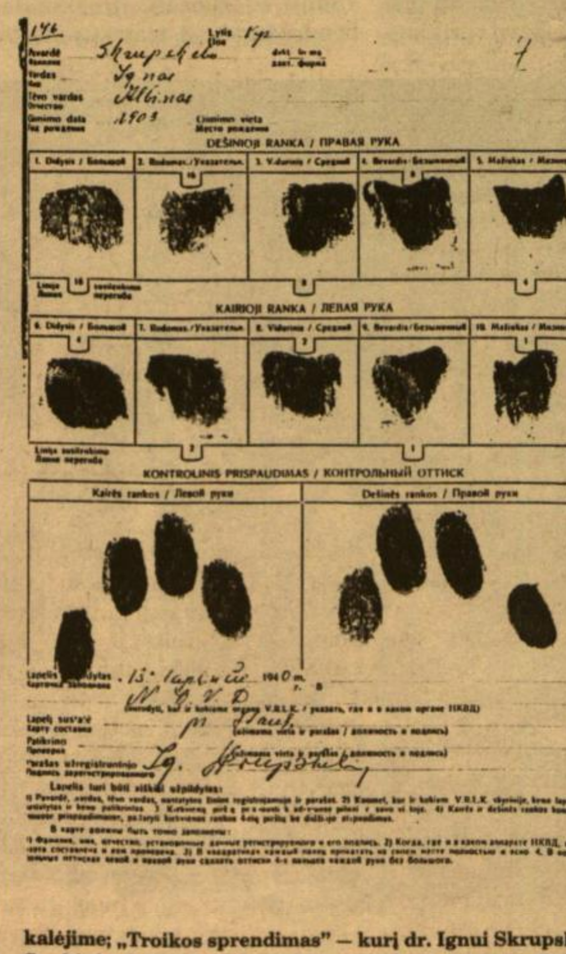
Lytis Vyr.

Pavardė Skrupskelis

Vardas Ignas

Tėvo vardas Albinas

Gimimo data 1903

DEŠINIOJI RANKA / ПРАВАЯ РУКА

KAIRIOJI RANKA / ЛЕВАЯ РУКА

KONTROLINIS PRISPAUDIMAS / КОНТРОЛЬНЫЙ ОТТИСК

Kairės rankos / Левой руки — Dešinės rankos / Правой руки

Lapelis užpildytas 15 liepos 1940 m.

Parašas užregistruojamojo Ig. Skrupskelis

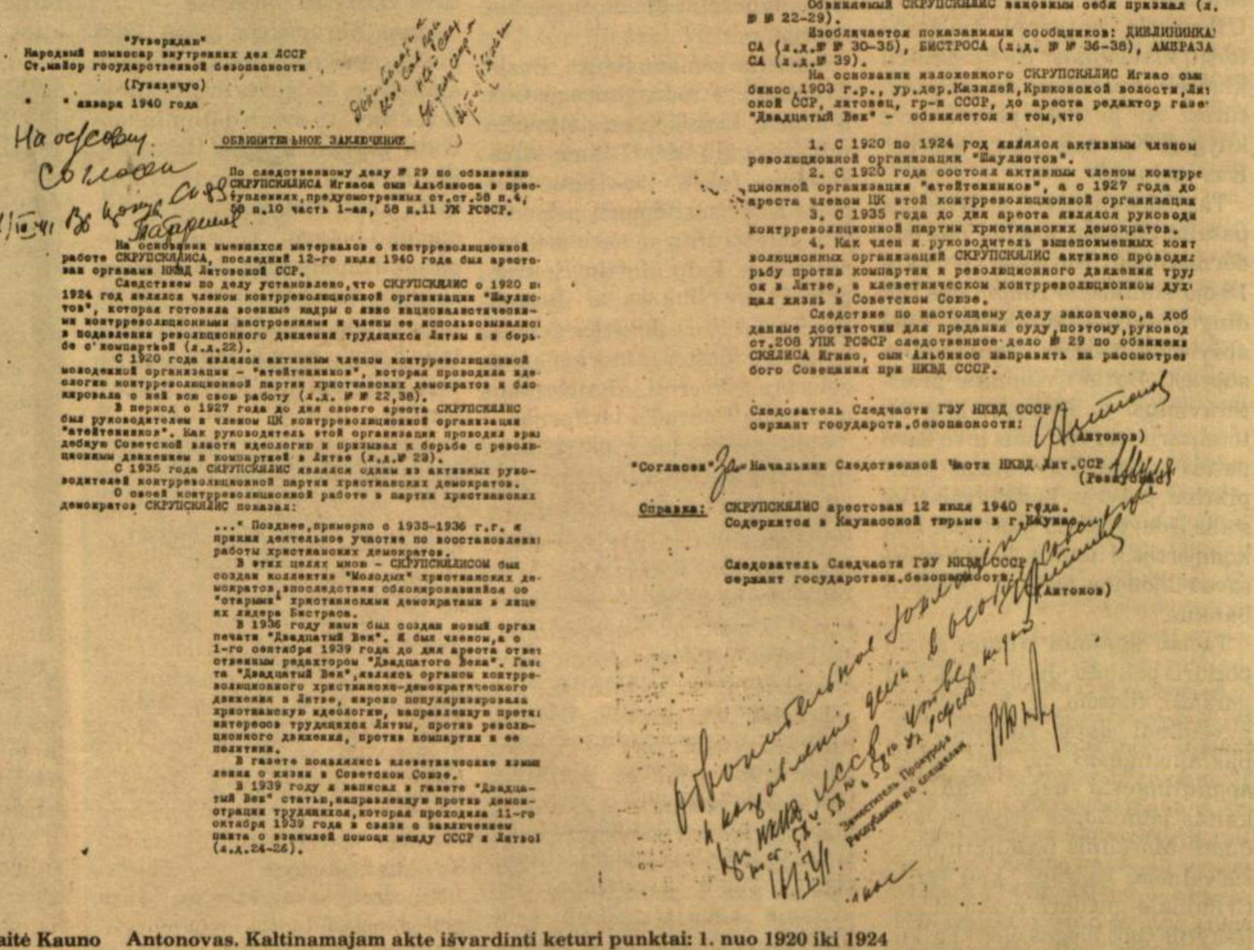
"Утверждаю"
Народный комиссар внутренних дел ЛССР
Ст. майор государственной безопасности
(Гузявичус)
• января 1940 года

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следственному делу № 29 по обвинению СКРУПСКЯЛИСА Игнаса сын Альбинаса в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 58 п. 4, 58 п. 10 часть 1-ая, 58 п. 11 УК РСФСР.

На основании имевшихся материалов о контрреволюционной работе СКРУПСКЯЛИСА, последний 12-го июля 1940 года был арестован органами НКВД Литовской ССР.

Следствием по делу установлено, что СКРУПСКЯЛИС с 1920 по 1924 год являлся членом контрреволюционной организации "Шаулистов", которая готовила военные кадры с ярко националистическими контрреволюционными настроениями ...

Объявляемый СКРУПСКЯЛИС виновным себя признал (л. д. № 22-29).

Изобличается показаниями свидетелей: ДИЦЛИНИНКАСА (л. д. № 30-35), БИСТРОСА (л. д. № 36-38), АМБРАЗАСА (л. д. № 39).

На основании изложенного СКРУПСКЯЛИС Игнас сын Альбинаса, 1903 г. р., ур. дер. Казлией, Крякловской волости, Литовской ССР, литовец, гр-н СССР, до ареста редактор газеты "Двадцатый Век" — обвиняется в том, что

1. С 1920 по 1924 год являлся активным членом революционной организации "Шаулистов".
2. С 1920 года состоял активным членом контрреволюционной организации "атейтининков", а с 1927 года до ареста членом ЦК этой контрреволюционной организации.
3. С 1935 года до дня ареста являлся руководителем контрреволюционной партии христианских демократов.
4. Как член и руководитель вышепоименованных контрреволюционных организаций СКРУПСКЯЛИС активно проводил борьбу против компартии и революционного движения трудящихся в Литве ...

Следствие по настоящему делу закончено, а добытые данные достаточны для предания суду, поэтому, руководствуясь ст. 208 УПК РСФСР следственное дело № 29 по обвинению СКРУПСКЯЛИСА Игнаса, сын Альбинаса направить на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР.

Следователь Следчасти ГЭУ НКВД СССР сержант государств. безопасности: (Антонов)

"Согласен" Зам. Начальник Следственной Части НКВД Лит. ССР (Резников)

Справка: СКРУПСКЯЛИС арестован 12 июля 1940 года. Содержится в Каунасской тюрьме в г. Каунас.

Следователь Следчасти ГЭУ НКВД СССР сержант государств. безопасности: (Антонов)

Iš dr. Igno Skrupskelio bylos, sudarytos okupacinės Lietuvos valdžios, kurią pastaruoju metu išgavo jo sūnus dr. Kęstutis Skrupskelis, dalis dokumentų: (iš kairės) dr. Igno Skrupskelio buto pravestos kratos protokolas; pirštų nuospaudai, padaryti dr. Igną Skrupskelį jau suėmus, Kauno Sunkiųjų darbų kalėjime; „Troikos sprendimas" — kurį dr. Ignui Skrupskeliui perskaitė Kauno Sunkiųjų darbų kalėjime 1941 metų kovo mėnesio 26 (?) dieną, speciali trijų žmonių grupė, vykdžiusių įkalintųjų likimo sprendimus — vienas iš pasirašiusiųjų yra Vidmanto Valiušaičio straipsnyje minimas NKVD tardytojas seržantas Antonovas. Kaltinamajam akte išvardinti keturi punktai: 1. nuo 1920 iki 1924 metų priklausė Šaulių organizacijai; 2. nuo 1920 metų buvo ateitininkų organizacijos narys; 3. redagavo „XX Amžių"; 4. „aktyviai kovojo prieš kompartiją ir revoliucinį dirbančiųjų judėjimą Lietuvoje, šmeižikiškai kontrevoliucinėje dvasioje nušviesdavo gyvenimą Sovietų Sąjungoje".

Julius Keleras

Laiškai iš Vilniaus (6)

Auditorijų tuštėjimo metas

Mielieji,

pavasaris jau ant nosies, bet daugelio ūpas vis tiek nekyla — algos, stipendijos ir pensijos didėja vos 15-20%, o bendrojo vartojimo prekių kainos, kaip tai vadinama biurokratinių institucijų žargonu, tuo metu begėdiškai šokteli 3-4 kartus; naujoji valdžia teigia nieko konkretaus nežadėjusi, nes, esą, tai, ką Vytautas Landsbergis ir jo komanda sugriovė, atstatyti nebus lengva. Gal šiuometė Lietuvos krizė bus įtikinanti pamoka tiems, kurie atsidavusiai tikėjo ir tebetiki neokomunistais, nesvarbu, kaip jie patys save norėtų vadinti. Kam Lietuvoje dabar liūdniausia, sunku nustatyti, tačiau man bent jau gaila našlaičių, pensininkų ir studentų.

Ar pasikeitė kas nuo tų laikų, kai turėjai šnabždėti artimam žmogui apie tai, kaip išgyveni kultūros padėtį, jai merdint socialistinio aptvaro rėmuose ir intymiai atgyjant varduose, pavadinimuose — knygose, kultūrinėse prieškario realijose, žmonėse, kurių buvimas reguliavo ir kažkaip kūrė *teisingą* gyvenimą ar bent jau bandė... Ką vien jau reiškė Tomo Venclovos ar Kazio Bradūno, Henriko Nagio ir Juozo Girniaus, Bernardo Brazdžionio ir Rimvydo Šilbajorio žodis, mums tapęs kūnu. Mums: mano — trisdešimtmečių — kartai. Mums: mano tėvų kartai, kurią ne taip seniai profesorius Bronius Vaškelis jau nurašė į nuostolius kaip *homo sovieticus* produkciją. Jis teigė, jog vidurinioji Lietuvos karta (subjektyvizuoju: tai mano Mamos karta, iškentusi sibirus ir laidojusi ten artimus žmones, tai karta, rezistavusi taip, kaip galėjo ir kuo galėjo; tai karta, kurios metafizinis tėviškės troškulys ar nebus tik didesnis už išeiviškąjį), taigi, profesoriaus požiūriu, toji karta yra *nebeišgydomai* nuniokota. Neišvydau tame sakyme mylinčio žvilgsnio, be kurio bet koks kritikizmas nustoja vertybinio pamato. Žinau, kad bemaž neįmanoma išsaugoti nemaištingą žvilgsnį dabarties situacijose. Tačiau, kita vertus, pragmatiškumo horizonte gyventi taip pat nėra įmanoma: ten esantysis — solipsistas neregi, pasak Arvydo Šliogerio, — „nieko transcendentiško sau pačiam. Jis „regi" tik instrumentines daikto ir kito žmogaus reikšmes, bet nemato nei pačių daiktų, nei pačių žmonių, kaip substancinių individų".

Pageidaučiau, jog Paskutiniojo teismo akimirka būtų palikta tvarkyti Viešpačiui. Pažvelkime, ar mes patys jau tiek daug padarome, ar gebėsime atlikti, ar tik svaidysimės nepakantos, pasmerkties ir priekaištų žodžiais? Pasitelksiu dar vieną profesoriaus Arvydo Šliogerio išvadą: „Cinizmas yra pati negyvenimiškiausia nuostata. Ir jeigu jis tampa agresyvus, jeigu atvirai ar slapčia laikomas visuotine norma, jeigu pagiežą išskirtinam individui ar išskirtiniam gyvenimui pradedama net estetizuoti, tada nebelieka ko tikėtis". Ar yra kuo tikėti ir ko tikėtis studijuojančiam jaunimui, kurio dvasiniai orientyrai dar pakankamai migloti, o užburiantys idealų horizontai atrodo nerealūs. Tikrovė: deficitiniame 1993 metų biudžete tik vienas milijardas talonų (vienas JAV doleris kovo 19 dieną buvo vertinamas 475 talonais) skirta švietimui (iš jų 600 milijonų pedagogų atlyginimams) ir 0.7 milijardo — mokslui. Seimo Švietimo ir mokslo komitetas ganėtinai utopiškai tikisi tuos trūkstamus deficitinio biudžeto dalies milijonus gauti iš šešėlinės ekonomijos. Pagal oficialią statistiką, Gariūnų turgaus vienos dienos apyvarta — 1.5 milijardo talonų, tačiau visa tai atitenka „reketui", o ne, valstybei. Nesurenkama taipgi ir 83% mokesčių. Priešingu atveju, Lietuvos biudžete nebūtų deficito, o drauge ir akademiniame horizonte nebeliktų tokios neišsklaidomos niūros. 1993 metų kovo 4-ąją Šiauliuose įvykusiame susitikime Seimo deputatas V. Liutikas, prisiminęs prieškarį, pasvajojo, kad jeigu valstybės tarnautojų algas suskirstytume į dešimtį kategorijų, tai mokytojas turėtų atsidurti aštuntoje vietoje, o aukštosios mokyklos dėstytojas — dar aukščiau. *Svajoti — daiktas geras, bet ir tai, ne visi sugeba,* kaip sakydavo mano bičiulis Danas Lapkus, akademiškai nusiteikęs University of Illinois at Chicago meno teoretikas. Tataigi. O šiuomet, kai tam tikrų tėvų mokslo — kaip itin nepelningo — prestižas yra smukęs, ima pavojingai greitai augti ir stiprėti Gariūnų berniuko idealas — geri išbandyti raumenys, įvairių geografinių zonų valiutos prikimštos kišenės ir absoliučiai švarūs — *tabula rasa* — smegenys. O, jeigu ir jas įmanu būtų parduoti...

Kadaise Stasys Šalkauskis studijoje „Pilnutinio ugdymo gairės" („Romuva", 1922, Nr. 4) suformulavo — mokyklos ir aplinkos sąveikai yra būtinas paralelinis ugdymas, kuris yra neatskiriama asmenybės ugdymo dalis. Pagalvoji: ar dabar nuolat jungiama vidinis ir išorinis ugdymas, skatinamas studentų savarankiškumas (du trečdaliai dėstytojų juk nepasikeitė), iniciatyva ir kūrybiškumas, ar ugdytinio valia, įgytos žinios bei sugebėjimai, norai ir veiksmai kreipiami jų suvokto idealo linkui? Ar aukštoji mokykla, telkdama vienin mokyklinį ir socialinį ugdymą, kuria paralelinio ugdymo sistemą? Gyvenamoji aplinka ugdo žmogų nuo mažumės ligi senatvės: šeima, švietimas, bažnyčia, socialinės aplinkos sąveika. Tik ar mokama tuo protingai pasinaudoti? Tiesiog verkiant būtina atstatyti senąsias amžinąsias bendruomenės gyvenimo vertybes, kurios gyvuoja kiekvienam mikrosociume. Bet ką čia daug primoralizuosi...

Iš stipendijos studentas gali kasdien nusipirkti du puodelius kavos. Ir daugiau nieko. O iš ko mokėti už bendrabutį (už vieną pusmetį — 5000 talonų)? Iš ko bent retsykiais aplankyti tėvelius, tėviškę) O jeigu studentų šeima turi vaikų?... Nežinau, kaip kituose miestuose, bet bent jau Vilniuje merginos įsigudrina kepti namie bandeles ir rytais prieš paskaitas atvežti jas į kurią nors kavinę; viena filologė, vasarą prisirinkus įvairiausių gėlių žiedų, žolyčių ir jas išdžiovinus, kruopščiai išdėliojus ir priklijavus, daro mažyčius, labai dailius paveikslėlius ir atvirutes; kai kurie budi naktimis ligoninėse, o už uždirbtus pinigus mokosi užsienio kalbų. Tai ar gali po to sakyti, kad visas visutėlis Lietuvos jaunimas išgedęs? Blogas ir prarastas? Ar visi apimti nevilties (kasmet Lietuvoje nusižudo apie 1,000 žmonių), ar visi prekiauja beigi užsiima „reketu" Gariūnų turguje? Atsakymą palieku Jums. Tai ne vienos dienos triūsas.

Linkėdamas Jums ir Lietuvos studentijai šviesesnių horizontų.

Julius Keleras

Ignas Skrupskelis (1903-1943)

(Atkelta iš 2 psl.)

Stebėdamas savivalę ir brutalumą, su kuriais naujoji valdžia įniko griauti Lietuvos valstybingumo pamatus, Ignas Skrupskelis be jokių iliuzijų ten pat pažymi:

Pirmoje savo kalboje Respublikos Prezidentas [Justas Paleckis — V.V.] *yra pasakęs, kad bus siekiama bendro darbo visų piliečių be tikybos, pažiūrų ir tautybių skirtumo. Tai yra labai svarbus pareiškimas. Jam mes iš karto pritarėme, kaip mes tokiam principui esame pritarę nuo seniai; dar daugiau, mes visu nuoširdumu norėjome tokį principą matyti realizuojamą gyvenimo praktikoje su visa tolerancija ir sąžinės laisvės mintimi. Bet mes norime kartu pasakyti, kad ir šis labai svarbus pareiškimas, bent mums atrodo, yra suprastinas griežtai naujo etapo fone.*

Jo įžvalga ir čia buvo taikli. Jau po dviejų savaičių, vieton Prezidento žadėtojo visų piliečių „bendro darbo be tikybos, pažiūrų ir tautybių skirtumo", Igno Skrupskelio bute naktį atsilankė enkavedistai su paties Valstybės saugumo departamento direktoriaus Antano Sniečkaus pasirašytu arešto įsakymu. Iškrėtė butą, o redaktorių išsivedė, palikdami žmoną su trimis mažamečiais — nuo dvejų iki septynerių metų — vaikais. Žmona Alina Skrupskelienė prisimena: „Prieš pat suimant, spėjo dar nuvažiuoti į tėviškę — pailsėti, sakė. Iš tikrųjų atsisveikinti, nes savo likimą jautė. Jo namiškiai man vėliau pasakojo: — Tokio gero mes jo niekad nesame matę. Jis visada būdavo pavargęs ir nelabai šnekus. O čia tiek daug linksmų dalykų nupasakojo. Visą naktį nėjo miegoti, ir mes kartu visi su juo išsėdėjome. Toks smagus buvo. — Liepos 11 dienos vakarą jis buvo Kačerginėje. Kalbėjomės vis tom pat rūpimom temom. Lietuva neteko laisvės ilgam. [...] Likimo ratai ėmė suktis prieš mus. Jų neatsuksi, kaip nori. Reikia laukti..."

„Kalėjime (B. liudijimu) buvo santūrus, mažai kalbąs. Nieko gera sau nelaukė, bet dėl manęs ir vaikų buvo ramus, įsitikinęs, kad nieko bloga mums neatsitiks. Apie Lietuvą kalbėdamas, sunkiai sulaikydavo ašaras. Buvo dažnai tardytas, naktim, kaip ir paprastai. Pažymėtinas paskutinis: tardytojai buvę nauji, labai mandagūs; pabaigę patikino, kad viskas bus gerai ir palinkėjo kuo greičiausiai pamatyti žmoną ir vaikus! Tai buvo vienintelis kartas, kai jį matė linksmą ir atgijusį. Po dviejų mėnesių, kovo 29 dieną, jam buvo įsakyta susiruošti pasiimti visus daiktus. Atsisveikino su draugais, išdalinęs jiems dar turimus rūkalus.

Nepriklausomybės laikais Kaune linksmesnė valandėlė: (antroje eilėje, viduryje, trečias iš kairės) dr. Ignas Skrupskelis, (pirmoje eilėje, dešinėje) Petras Tamulionis, (su riestainiu rankoje) Juozas Tarvydas (?), kiti asmenys neatpažinti.
Leonar studijos nuotrauka

Atskiroje kameroje jam buvo paskirtas sprendimas: nuteistas 8-eriems metams, siunčiamas į Kotlas".

Kaltinamojoje išvadoje, pasirašytoje NKVD tardytojo seržanto Antonovo, Ignas Skrupskelis kaltinamas už tai, kad 1920-1924 metais priklausė Šaulių organizacijai, nuo 1920 metų buvo ateitininkų organizacijos narys. Apibendrinantis kaltinimas formuluojamas taip; „Skrupskelis aktyviai kovojo prieš kompartiją ir revoliucinį dirbančiųjų judėjimą Lietuvoje, šmeižikiškai kontrrevoliucinėje dvasioje nušviesdavo gyvenimą Sovietų Sąjungoje".

Žmona Alina toliau taip prisimena: „Leista pasimatyti. Kovo 31-a niekad neišdils iš širdies ir atminties. Dviejų žmonių bendras gyvenimas buvo baigtas 15 minučių pasikalbėjimu, sargybiniams sekant. Ignas atrodė pablyškęs, kiek suvargęs, bet ne per blogiausiai. Gan ramus, tik įtempti veido raumenys rodė susijaudinimą. Pasirodė kažkaip savotiškai ūgterėjęs. Pesimistas, bet nepalaužtas. Dargi kažkokio savotiško išdidumo buvo, kalbantis su sargybiniu. Tas buvo negailestingas, neleido nei pažiūrėti vaikų fotografijos, nei pasiimti lagamino".

„Juos išvežė (dr. R. pasakojimu) balandžio 1 dieną. Po trijų savaičių buvo jau vietoje. Turėjo tiesti geležinkelį. Darbas 12 valandų per dieną, poilsio dienos retai ir tik labai gerai dirbantiem. Valgyti pagal darbą. Žiemą — 50 laipsnių šalčio, drabužiai menki, vietoje gauti. Iš namų pasiimtieji daiktai buvo tuoj atimti ten pat esančių kriminalistų. Vogdavo taip, kad net duonos davinį reikėdavo tuoj suvalgyti, nes grįžęs iš darbo jos galėjai nerasti. Ignas buvo kitų kalinių labai gerbiamas. [...] Krašto likimu buvo susirūpinęs, greita ir laiminga pabaiga netikėjo, taip pat ir vokiečių laimėjimu. Apie save sakydavo: — Man vis tiek neteks savųjų pamatyti. — Kartą buvo grįžęs iš darbo sušalęs ir pavargęs. Atsigulė. Staiga paraginta į darbą. Jis nespėjo atsikelti, prižiūrėtojas patraukė už kojos, trekė galva žemyn nuo gultų. Gavo smegenų uždegimą. Buvo ligoninėje paguldytas ir ten miręs..."

(Nukelta į 4 psl.)

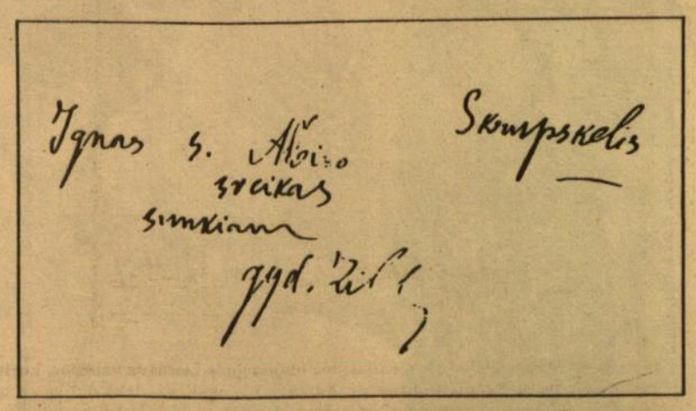

Iš dr. Igno Skrupskelio dokumentų bylos Kauno kalėjime: lapelis, liudijantis, kad nuteistasis sveikas ir tinka sunkiems darbams.

Eugenijus Matuzevičius

Eugenijus Matuzevičius, kurio poezija pradėta spausdinti „Židinyje", šį žurnalą redaguojant dr. Ignui Skrupskeliui. Tokia pradžia padaryta su eilėraščiu „Ant lauko ežios" 1937 m. gegužės-birželio numeryje.

RIKSMAS

Iš tų dienų
Ir metų mano riksmas
Palūžęs liko kilpoje
Kraupios nakties...
Tas riksmas, baimės riksmas,
Kai atsargiai tamsoj
Vis čeža aidi žingsniai svetimi —
Už durų, už langų.
Nutolsta. Priartėja.
Nutyla. Vėl artėja.
Ritmingai, nenumaldomai.
Ir vėl. Ir vėl. Ir vėl...
Įsitempė klausa.
Įsitempė naktis.
Įsitempė kiekvienas nervas.
Ir lyg visai čia pat —
Už rankenos — milinė šlama.
Ir tiesiasi ranka:
Tuoj tuoj paskambins ar pabels.

Ką aš galiu tuo nebyliu riksmu
Pagalbon prisišaukt
Šioje visų
Juodžiausios nevilties nakty?
Juk niekas neateis, neatsilieps.
Niekas neišdrįs.
Ir čia, ir ten. Ir ten, ir čia.
Tie patys žingsniai aidi čeža —
Už durų, už langų.

Ir tos minutės —
Kaip juodi nuodai,
Juodi nuodai —
Į mano širdį laša, laša, laša...
Išgelbėk, Viešpatie!

Ir nieko ligi šiol
Išbraukti negaliu.
Anų dienų tas mano riksmas
Užspringęs liko kilpoje,
kurios jau niekas neatriš.

Vilnius, 1990

VILNIUS. 1944.

Kokia keista lemtis:
Visų namų,
Kuriuos aš Vilniuj gyvenau,
Neliko —
Valančiaus, Vokiečių
Ir šv. Stepono ir Uosto gatvėj...

Tik pelenai.
Ir nuolaužos. Griuvėsiai.
Aitrus degėsių kvapas gerklę smaugia.
Sudegę rankraščiai ir knygos.
Ir apanglėjęs Puškino tomelis.
Kadais man dovanotas Kosto Snarskio.

Dar vis tikiu. Grįžtu. Sustoju.
Tarp nuolaužų ir pelenų
Gal ieškau dar vilties
(Nors mažo trupinio),
Gal tavo balso ir tavęs,
O gal pradžios,
Nes nieko nebėra...

Šiame name,
Šioj gatvėj gyvenau.
Bet namo nebėra.
Šiame senam mieste
Nebėr namų, kur gyvenau...

PRO VĖSIĄ TYLĄ

Ten verdenės, ten alksnynai,
Ten pakvipę dobilynai,
Ten Krinčino kelio dulkės,
Ten molynų gilios raukšlės...
Ar nueisiu, ar pareisiu
Į senolio seną sodą —
Pažiūrėt, ar žydi šakos,
Paklausyt, ar dūzgia bitės,
Ar mane vardu kas šaukia?

Tik miglynai kloja šauką,
Tik sapnus miglynai dengia.
Bet kažkas mane lyg šaukia,
Dar kažkas mane vadina —
Pro tą ūką, pro tą naktį,
Prie eglyno vėsią tylą...
Ar nueisiu, ar surasiu?

Tik miglynai, tik miglynai.
Aš pro juos tiesiu rankas
Ir viliuosi pamatyti
Baltą kelią, taką baltą
Į senolio seną sodą — —
Tik miglynai, tik miglynai...
Aš nueisiu, ar surasiu?

VĖL SKAMBA VARPAS

Juk niekados
Nebuvo ir nebus lengva
Akistata su amžium, su laiku,
Su sąžine ir budelio klasta,
Kuri lyg peilis išgaląstas
Ties dūstančia daina
Grasiai budėjo,
Ties tavo meile ir viltim,
Ties Lietuvos vardu...
Burna tau buvo užčiaupta,
Ir tu buvai lyg nebylys,
Širdies dugne
Užspaudęs palaužtos
dainos žodžius
Ir tylų prakeikimą.

O gal tikėjai dar,
Kad patekės vilties žvaigždė,
Ateis išpažinties ir atgailos
Rūstusis ir šventasis metas,
Atgims varpų skambėjimas,
Tiesa ir Lietuva,
Kurios žaizdas pridengsim
Tėvų baltais drobiniais marškiniais?

...Senojoj varpinėj
Vėl skamba varpas.

Ignas Skrupskelis (1903-1943)

(Atkelta iš 3 psl.)

Savo laišką Alina Skrupskelienė taip baigia: „Atvirai kalbant, laišką turėjau kelis kartus nutraukti. Vis dėl to ne mano, bet jo tėvo ašaros kris pačios sunkiausios ant nusikaltėlių galvų. Jam, tėvui, buvo sugriautas viso gyvenimo darbas, niekais paverstos nežmoniškos pastangos ir viltys turėti šviesų sūnų... O kiek mes turime tokių tėvų, kurie kaltins..."

Igno Skrupskelio šeima per karą pasitraukė į Vakarus. Vaikai jau Amerikoje užaugo, baigė mokslus, pasiekė akademinių profesijų — to, ko siekė ir apie ką svajojo pats Ignas Skrupskelis. Jo duktė Enata dirba kompiuterių srityje University of Illinois at Chicago. Duktė Viktorija, prancūzų literatūros mokslininkė ir žinoma literatūros kritikė profesoriauja Oberlin College, Ohio. Sūnus Kęstutis šiuo metu yra University of South Carolina filosofijos profesorius.

Kai pernai vasarą lankėsi Lietuvoje profesorius Kęstutis Skrupskelis (kuris pats savo tėvo gyvo neprisimena, o tik iš motinos pasakojimų žino, kaip ji, pustrečių metų mieganti kūdikėlį, tą naktį atsisveikindamas paskutinįkart pabučiavo išvedamas iš namų tėvas), paklausiau, ką jis manąs apie Lietuvoje prieš 50 metų ėjusį dienraštį *XX amžius*, ypač turint autentišką Vakarų spaudos pažinimo patirtį. Profesorius Kęstutis Skrupskelis atsakė:

„Pilnesnį savo tėvo vaizdą bandžiau susidaryti, vartydamas *XX amžių*. Mane nustebino, kiek *XX amžius* buvo geras laikraštis savo laikui. Ypač lyginant su dabartine spauda. Kiek buvo atsidėjęs tokiam paprastam dalykui, kaip žinių perdavimui be ypatingų komentarų. Perėjimas iš *The New York Times* į *XX amžių* nėra sunkus. *XX amžiaus* apimtis mažesnė, nėra tiek daug įvairiausių žinių, bet pobūdis labai panašus — laikraštis duoda žinias. Jis turi savo korespondentus, kurie aprašo: įvyko toks teismas Rusijoje, Hitleris tokią ir tokią kalbą pasakė, vyksta Ispanijoje pilietinis karas, įvyko tokie mūšiai. Iš *XX amžiaus* galėjai sužinoti, kas pasauly darosi. Iš dabartinių Lietuvos laikraščių, nemanau, kad tą galima padaryti. Pripratusiam prie Amerikos spaudos tuojau pastebima, kad Lietuvos spaudoj žinių praktiškai nėra. Vienas kitas trumpas gabaliukas, bet daugiausia — nuomonių išreiškimas. Dažniausiai labai nedraugiškas visiems tiems, su kuriais rašantysis nesutinka".

„Atrodo, kad *XX amžius* nenorėjo būti uždaras intelektualų laikraštis. Kai kurios temos net nustebino. Pavyzdžiui, rašoma, kaip gyvena Kauno tarnaitės, kokios yra Kauno tarnaičių socialinės problemos. Rašo apie oro problemas, apie vasarojimo sunkumus Kačerginėj. Dominuoja žmogiškos, daugeliui skaitytojų aktualios ir įdomios temos. Ir tuo atžvilgiu *XX amžius* yra panašesnis į dabartinius Amerikos laikraščius, kurie panašią tematiką visada liestų".

Šį savo pranešimą, kaip ir pradėjęs, norėčiau baigti Juozo Brazaičio žodžiais: „Ne legenda skelbė, kad Lietuvos sostinės statybai rūstiesiem dievam buvusi reikalinga auka — gražiausioji mergaitė, tai rūstusis bolševizmo molochas pats pasigrobė geriausius mūsų valstybės ir kultūros statytojus. Jie mum, likusiem, yra brangios nekaltos aukos, kurios bus prasmingos tuo atveju, jei stiprins mūsų nusiteikimus, būtinus lietuviškai kultūrai išlaikyti ir valstybei atstatyti". ❑

Kaune 1935 m. rugpjūčio 13 d. daryta nuotrauka (nežinoma proga). Pirmoje eilėje: pirmas iš dešinės profesorius Antanas Tumėnas, ketvirtoji iš dešinės — Birutė Novickienė. Antroje eilėje: antrasis iš dešinės — Mykolas Šleževičius, trečia — Jonas Vailokaitis, šalia — Pranas V. Raulinaitis, profesorius Kazys Pakštas, (neatpažintas), septintasis — Leonas Bistras, tada — Aleksandras Stulginskis, (neatpažintas), toliau — dr. Antanas Garmus, dr. Bartkus, paskutinis — dr. P. Vileišis (?). Trečioje eilėje: (iš kairės) dr. Juozas Leimonas, trečias eilėje iš kairės — dr. Ignas Skrupskelis, penktas — Jonas Kardelis („Lietuvos žinių" redaktorius).

M. Šmecechausko („Lietuvos aido" fotoreporterio) nuotrauka

Savo jungtuvių su dr. Ignu Skrupskeliu išvakarėse — Alina Petrauskaitė (priekyje) su pamergėm (iš kairės) Aleksandra Dageliene, seserim Jone (dabar dr. Meškauskiene Čikagoje) ir Šereikyte (dabar Nekaltai Pradėtosios Marijos seserim Augusta, Putnam Connecticut).

Alina Petrauskaitė-Skrupskelienė, dr. Igno Skrupskelio (1903-1943) našlė, dabar gyvenanti Jungtinėse Amerikos Valstybėse, gimė 1904 m. kovo mėn. 20 d. Rusijoje. Jos tėvas Simanas Petrauskas (1867-1941) buvo teisininkas, gimnaziją baigęs Marijampolėje ir 1887 metais įstojęs į Maskvos universitetą studijuoti matematiką. Bet vėliau perėjo į teisių fakultetą, matematiką palikdamas mėgstamiausiu laisvalaikio užsiėmimu. Jis dalyvavo Maskvos lietuvių studentų draugijos veikloje. Nuo 1919 metų kovo Kauno apygardos teismo vicepirmininkas, o nuo 1922 m. spalio 21 d. pirmininkas. Paskirtas Vyriausiojo tribunolo teisėju 1926 m. spalio 1 d. ir civilinio skyriaus pirmininku 1939 m. sausio 10 d. 1923 ir 1926 metais buvo Lietuvos Seimo rinkimų vyriausios komisijos narys. Simanas Petrauskas Nepriklausomoje Lietuvoje buvo didelio autoriteto teisininkas. Sovietams okupavus Lietuvą 1940 metais, jis buvo paleistas į pensiją. (Pgl. LE, XII t., p. 398). Jo dukterys Alina Skrupskelienė ir dr. Jonė Meškauskienė šiuo metu gyvena Čikagoje.

Alina Skrupskelienė 1970-aisiais Čikagoje.

Alina Petrauskaitė 1923 metais baigė Aušros gimnaziją Kaune ir 1928 metais Lietuvos universiteto Kaune teologijos-filosofijos fakultetą. Nuo 1928 iki 1944 metų buvo mokytoja Kauno Aušros mergaičių gimnazijoje, nuo 1941 metų buvo tos gimnazijos direktore. Alina Skrupskelienė — ateitininkė nuo 1920 metų, ėjusi sąjūdyje įvairias pareigas. *Ateities* žurnalo redakcijoje dirbo 1923-1924 metais, 1927 metais buvo ateitininkų „Šatrijos" meno draugijos pirmosios valdybos nare, o taip pat daugelį kartų buvo iš rinkta Ateitininkų federacijos jos tarybos nare. Buvo Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos valdybos nare. Drauge su Juozu Ambrazevičium-Brazaičiu ir Antanu Vaičiulaičiu parengė lietuvių literatūros vadovėlį mokykloms *Naujieji skaitymai* I-III (1936-1938), kuris susilaukė nemažai naujų leidimų.

Į JAV iš pokario Vokietijos su trim vaikučiais atvyko 1949 metais, iš pradžių gyveno Hartford, Connecticut, kuri išlaikė šeimą, dirbdama fabrike. Maždaug 1960-aisiais persikėlė į Čikagą, dirbo UIC laboratorijose prie tyrimų darbų. Už kasdieninio darbo ribų kone visą savo laiką ir rūpestį skyrė spaudos, literatūros reikalams, pati paruošusi ar dirbusi kartu su kitais, leidžiant įvairius lietuviškus raštus. Taip pat veikliai dalyvavo Čikagos ateitininkų darbuose ir gyvenime. Nemaža laiko tarpsnį buvo Čikagos ateitininkų sendraugių skyriaus pirmininkė, ir jos kadencijos metu skyrius, jos pastangomis atgijęs, suruošė daug kultūrinių renginių, paskaitų ciklų, aktyviai skleisdamas naują tuometinę Vatikano II dvasią mūsų visuomenėje. Pastaruoju dešimtmečiu Alina Skrupskelienė taip pat buvo nepamainoma Ateities rudeninių studijinių savaitgalių Čikagoje rengėjų būrelio narė; jos įnašas, ypač idėjiniu programos požiūriu, daug prisidėjo, kad šie savaitgaliai tapo viena iš reikšmingesnių metinių kultūrinių tradicijų Čikagoje.

Jau Čikagoje gyvendama, parengė išsamią lietuvių rašytojų kūrybos antologiją anglų kalba *Lithuanian Writers in the West*, (388 puslapių), kurią išleido Lithuanian Library Press, Inc. Čikagoje 1979 metais savo didelio formato, puošniai leidžiamų knygų apie lietuvius Amerikoje serijoje. Šioje knygoje pateikta 64 lietuvių autorių kūrybos pavyzdžiai su jų biografijomis — knygai įvadą parašė literatūros kritikas Rimvydas Šilbajoris. Taip pat, kartu su rašytoju Česlovu Grincevičium, parengė ir kruopščiai suredagavo keturis tomus Juozo Brazaičio *Raštų*, išleistų Čikagoje „Į laisvę" fondo. Dr. Igno Skrupskelio Viennos universitete parašytos disertacijos, vadovaujant profesoriui Joseph Nadler, *Die Litauer in der deutschen Literatur des 18. Jahrhunderts* (už kurią jam 1932 buvo suteiktas daktaro laispnis) tekstas iš vokiečių į lietuvių kalbą buvo išverstas Alinos Skrupskelienės. Jis buvo išleistas atskira knyga *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje* Lietuvių katalikų mokslo akademijos 1967 metais Romoje.

(ajs)

Jaunimo dailės studija Vilniuje

PRANAS LAPĖ

Prieš porą metų Vilniuje duris atidarė nauja, privati meno mokykla — Jaunimo dailės studija. Jos sumanytoja dailininkė Jūratė Stauskaitė yra talentinga grafikė, aktyvi dailės parodų Lietuvoje ir užsienyje dalyvė. Pernai Tarptautinėje grafikos bienalėje, Fredrikstad, Norvegijoje buvo pažymėta jury komisijos premija ir diplomu. Šiemet pakviesta dalyvauti su atskira paroda Liege mieste, Belgijoje. Jūratė Stauskaitė bendradarbiauja spaudoje, iliustruoja poezijos ir vaikų literatūros knygas, apipavildalina Lėlių teatro spektaklius, yra ilgametė TV vaikų piešinių konkurso „Mūsų pasaulis" rengėja ir vedėja.

Gimusi 1947 metais Kaune, 1971 metais Vilniuje baigusi Dailės institutą (dabar: akademiją), Jūratė Stauskaitė, auklėta sovietinėse mokyklose, tą laikotarpį prisimena kaip „... nuo kūdikystės užgriuvusį sunkų galima-negalima akmenį"; kuomet nuo pirmos dienos vaikų darželyje buvo subtiliai „plaunami smegenys", sėjama nepasitikėjimo sėkla tėvų kultūrai, papročiams ir istorijai. Ne visi vienodai atlaikė jos svorį. Vieni, jausdami neteisybę, sukandę dantis tyliai nešė užkrautą naštą, kiti, „persiauklėję nematyti neteisybės, išmoko meluoti". „Praeina daug laiko, žinai iš savęs, kol pagaliau pradedi nebebijoti, eiti nesidairydamas ir nebeklausinėdamas leidimo".

Su Atgimimu baimė išnyko, bet gyvenimo būdas ir įsigyti papročiai liko tie patys. Ją nepakeitė nei kalbos apie demokratiją, nei žmogaus teisių ir laisvės deklaracijos. Mokyklos pakeitė programą, bet ją dėsto tie patys mokytojai. Truks daug laiko, kol naujos programos sutaps su naujais dėstymo metodais, svarbiausia — su nauju požiūriu į gyvenimą.

Jūratė Stauskaitė laukti neturėjo kantrybės. „Aš nutariau sukurti naujo tipo mokyklą, mokyklą — kurioje būčiau norėjusi mokytis pati", skaitome užrašą mokyklos skelbime. „Mano tikslas kol kas daugiau humanitarinis, auklėjamasis — priglaudžiu visus, kuriems artima laisvės ir kūrybos idėja. Neskirstau jų į genijus ir nemokšas — paskirstys juos gyvenimas. Aš noriu jiems padėti rasti save, atsiskleisti savo galimybių ribose. Mano uždaviniai tuo tarpu yra nukreipti daugiau į kūrybines pratybas negu į studijavimą".

Radusi prieglaudą Mokytojų namuose, Jaunimo dailės studija atvėrė duris visiems, kurie dėl įvairių priežasčių nestojo ar nebuvo atrinkti studijuoti dailę, bet visuomet jautė ypatingą ryšį su menu. Jie sudaro branduolį naujos mokyklos, kurioje menas ne visuomet ir nebūtinai yra laikomas studijų tikslu, dažnai suprantamas ir panaudojamas kaip priemonė — kompasas, kuriuo nustatoma kelionės kryptis, bet ne jos tikslas. Ar kelionės pabaigoje studijuojantis pasirinks meną savo gyvenimo tikslu (taps dailininku), ar menas liks jo gyvenimą papildžiusia vertybe, paliekama spręsti individui pačiam.

Privati mokykla Lietuvoje ne naujiena. Praeityje visos buvo privačios. Dabartiniu laikotarpiu tokia yra ypačiai reikalinga. Ji atneša naują humanistinį požiūrį į mokyklos paskirtį, jos svarbą ir tikslą. Ji visuomet buvo ir liks naujų švietimo ir auklėjimo idėjų laboratorija.

Atrodo, kad taip ją suprato ir Lietuvos Švietimo ir kultūros ministerija, Vilniaus miesto Kultūros ir Švietimo skyriai, privačios įmonės ir pavieniai asmenys, iki šiol rėmę mokyklos darbą. Ekonominei padėčiai kasdien blogėjant, šiaip optimistiškai nusiteikusi Jūratė Stauskaitė retkarčiais pati pradeda abejoti: „... vargu mano studentėliai dar turės pakankamai entuziazmo, nepavalgę, mokėti už mokslą?"

Jaunimo dailės studija pelno nesiekia, bet taip pat nėra ir labdaros organizacija. Už mokslą reikia mokėti. Iki šiol, sudėjus visas pajamas ir paramą, mokykla pajėgė išsilaikyti „suirusios ekonomijos ir kultūrinio abejingumo jūroje" dėka jaunatviško entuziazmo. Jos likimas ir toliau pareis nuo suprantančių širdžių ir dosnių rankų. Norintieji prisidėti prie šio kilnaus tikslo gali pagalbą, pagal išgales, siųsti tiesiog į Vilnių: Jūratė Stauskaitė, Jaunimo dailės studija, Totorių 12-9, Vilnius 2001, Lithuania. Čekius rašyti: Jūratė Stauskaitė — Jaunimo dailės studija vardu.

Jaunimo dailės studijos Vilniuje plakatas.

1989 metais Kriukuose, dr. Igno Skrupskelio tėviškėje, Skrupskelių šeimos nariai prie Igno Skrupskelio tėvų — Albino ir Elenos Skrupskelių kapo.

„Gintaro vakaras" Balzeko muziejuje Čikagoje

Balandžio 23 dieną, ateinantį penktadienį, 7:30 v.v., Balzeko Lietuvių kultūros muziejus Čikagoje ruošia bendrą renginį su Lizzadro brangakmenių muziejumi iš Elmhurst, Illinois — „Gintaro vakarą". Lizzadro muziejus buvo įkurtas 1962 metais. Jo rinkinių pagrindą sudaro Joseph F. Lizzadro, Sr. brangakmenių kolekcija, kaupta daugiau nei 50 metų. Muziejus turi keletą pasaulinio lygio eksponatų — tai Kinijos Ming dinastijos (1368-1644) nefrito altorius ir pertvara su brangakmeniais, padovanota kinų imperatoriui Ch'ien Lung 1791 metais. Šios brangenybės, prieš patekdamos į Lizzadro muziejų, buvo Kinijos imperatoriškuose rūmuose.

Gintaro vakare kalbės Lizzadro muziejaus direktorių tarybos pirmininkas Russel M. Kemp. Paskaitą apie gintaro kilmę, paplitimą ir vertę skaitys mineralogijos ir brangakmenių ekspertė Doris Kemp. Ji rodys skaidres su žymiausiais pasaulyje gintaro pavyzdžiais. Doris Kemp daugiausia dėmesio skirs Baltijos gintarui.

Po paskaitos vyks vaišės. Visi žiūrovai kviečiami pasipuošti gintaro papuošalais ir atsinešti turimus įdomius gintaro dirbinius. Lizzadro muziejaus ekspertai mielai pareikš savo nuomonę apie juos.

Stasys Balzekas, Jr. ir gintaro žinovė Doris Kemp